

5. Кудрявцев Л. Д. Курс математического анализа [Текст] : учебник для студентов вузов / Л. Д. Кудрявцев : в 3 т. – М. : Высш. шк., 1988. – Т. 2. – 576 с.

6. Митна статистика зовнішньої торгівлі України [Текст] // Бюлетень. – 2008. – Жовтень. – 174 с.

7. Митна статистика зовнішньої торгівлі України [Текст] // Бюлетень. – 2008. – Листопад. – 176 с.

УДК У9(2)29:336.2

Т. М. Рева, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту Академії митної
служби України

К. Ф. Ковальчук, доктор економічних наук,
професор, декан факультету економіки
і менеджменту, завідувач кафедри фінансів
Національної металургійної академії України

ПДВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ І ПРОБЛЕМИ СПРАВЛЯННЯ

У статті аналізуються досвід, позитивні та негативні наслідки застосування податку на додану вартість. Пропонуються підходи до реформування ПДВ, що здатні підвищити ефективність його справляння.

Experience, positive and negative consequences of value-added tax application are analysed in the article. Approaches to VAT reformation, which can increase the efficiency of its collection, are proposed.

Ключові слова. Податок на додану вартість, методи розрахунку податку на додану вартість, податкові доходи, митне оформлення.

Вступ. ПДВ як бюджетотвірний податок і найважливіший інструмент податкової політики постійно привертає увагу практиків та вчених [1–3; 4, 212–316]. Дослідження альтернативних варіантів, зокрема податку на реалізацію, податку на кінцеве споживання, свідчать, що жоден із них не є рівнозначною заміною ПДВ. Кумулятивний ефект податків-замінників, їх невідповідність європейським стандартам непрямого оподаткування визначають як основний напрям реформування не відмову від ПДВ, а його вдосконалення на основі нагромадженого досвіду, з урахуванням особливостей сучасного національного розвитку і євроінтеграційних процесів.

Постановка завдання. Як відомо, розмір непрямих податків безпосередньо не залежить від доходів платника, їх платить більше той, хто більше споживає. В Україні, як і багатьох інших країнах, справляється ПДВ, що накладається на частину вартості, включену в ціну товару на кожній стадії його просування до кінцевого споживача й залежить від реального внеску кожної стадії у вартість кінцевого продукту.

Теоретично існує три різних методи розрахунку ПДВ: прямий, адитивний і метод заліку (відшкодування). Перші два передбачають визначення ПДВ від попередньо встановленої величини доданої вартості або окремих її елементів.

При прямому методі сума ПДВ ($T_{ПДВ}$) обчислюється за ставкою ($S_{ПДВ}$) від попередньо розрахованої величини доданої вартості:

$$T_{ПДВ} = S_{ПДВ} \times (P \times Q - M),$$

де $P \times Q$ – обсяг продажів (договірна вартість товару);

M – матеріальні витрати виробництва (придбання) товару.

© Т. М. Рева, К. Ф. Ковальчук, 2009

Додана вартість, тобто оподатковувана база, визначається як різниця між вартістю товару $P \times Q$ й вартістю матеріальних витрат M , пов'язаних із його виробництвом (придбанням).

Можливий інший варіант прямого розрахунку доданої вартості і, відповідно, нарахування ПДВ:

$$T_{\text{ПДВ}} = S_{\text{ПДВ}} \times (П + \text{ФОП} + A + D).$$

У цьому випадку додана вартість як оподатковувана база визначається додаванням окремих її елементів: прибутку ($П$), фонду оплати праці, амортизації (A) та деяких інших (D), наприклад відсотків за кредит, сплачених податків.

При адитивному методі ПДВ обчислюється за окремими складовими доданої вартості, після чого розраховані величини підсумовуються.

У більшості країн, у тому числі в Україні, застосовується третій метод розрахунку ПДВ – метод заліку або відшкодування. Це модифікація прямого методу з деякими відмінностями у вирахованні податку. Суть методу полягає в тому, що податкове зобов'язання з ПДВ $S_{\text{ПДВ}} \times (P \times Q)$ зменшується (відшкодовується) на величину податкового кредиту $S_{\text{ПДВ}} \times M$:

$$T_{\text{ПДВ}} = S_{\text{ПДВ}} \times (P \times Q) - S_{\text{ПДВ}} \times M.$$

Податковий кредит включає суми ПДВ, сплаченого постачальникам (факт сплати має бути підтверджений документально) у момент придбання матеріальних цінностей, робіт, послуг, необхідних для здійснення господарської діяльності платника. ПДВ, сплачений у зв'язку з придбанням основних фондів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації, також включається до складу податкового кредиту.

Наявність податкового кредиту і необхідність відшкодування ПДВ суттєво ускладнюють процес адміністрування податку, породжують низку проблем, що знижують його бюджетну ефективність.

Результати дослідження. Валові надходження ПДВ щороку зростають (рис. 1) і становлять нині більше половини податкових доходів державного бюджету України, але не відображають повною мірою реалії розрахунків за цим податком.

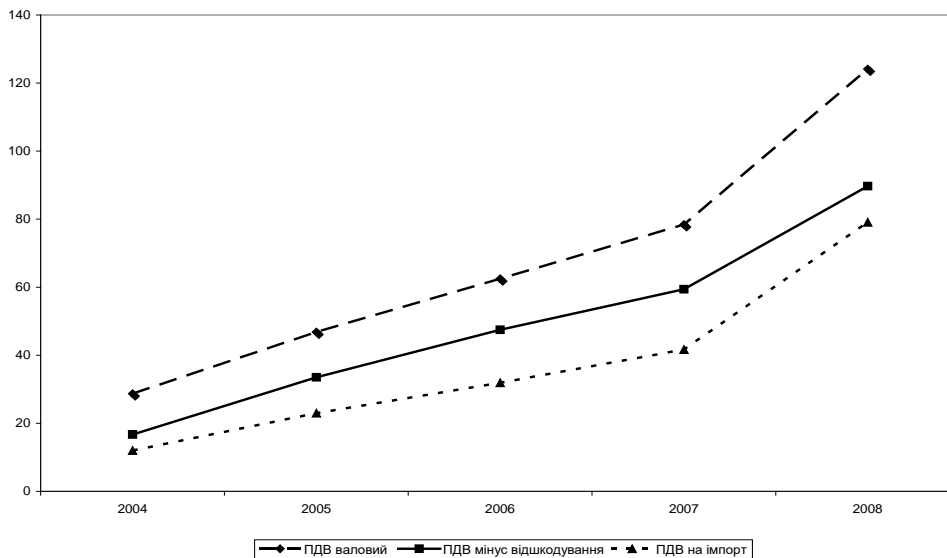

Рис. 1. Динаміка надходжень ПДВ у державний бюджет (млрд грн.)

Високі темпи зростання ПДВ спостерігаються, в основному, за рахунок оподаткування імпорту, який контролюється ДМСУ. Надходження ПДВ, що мобілізуються ДПС України, приблизно на 50 % повертаються платникам за процедурами бюджетного відшкодування (рис. 2). Для порівняння: в економічно розвинутих країнах цей показник не перевищує 25 % [5, 40].

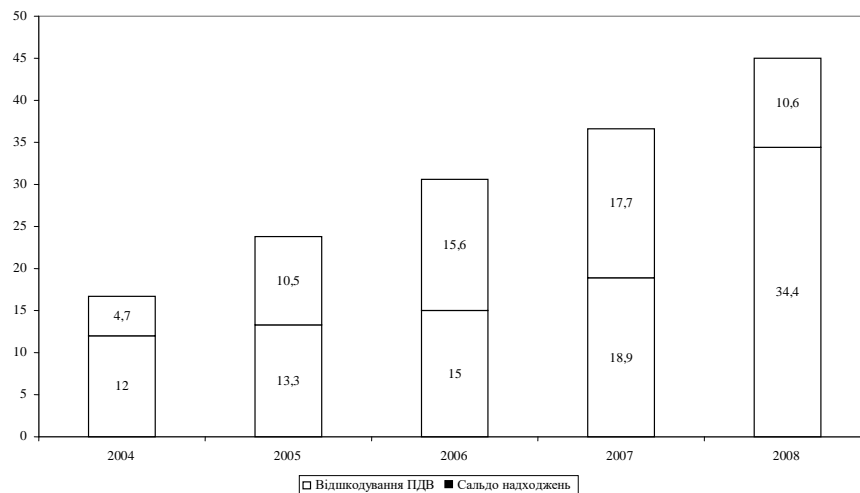

Рис. 2. Динаміка надходжень і відшкодування ПДВ, що контролюється ДПС України (млрд грн)

Можливість привласнити бюджетні кошти платниками податку призводить до злочинів, пов'язаних із незаконним відшкодуванням ПДВ, що обумовлює посилення перевіркової роботи та інших контрольних заходів з боку ДПС України. Результатом відстеження розгалуженого ланцюжка поставок товарів суб'єктами господарювання стало запобігання відшкодуванню з бюджету безпідставно задекларованих сум ПДВ (рис. 3).

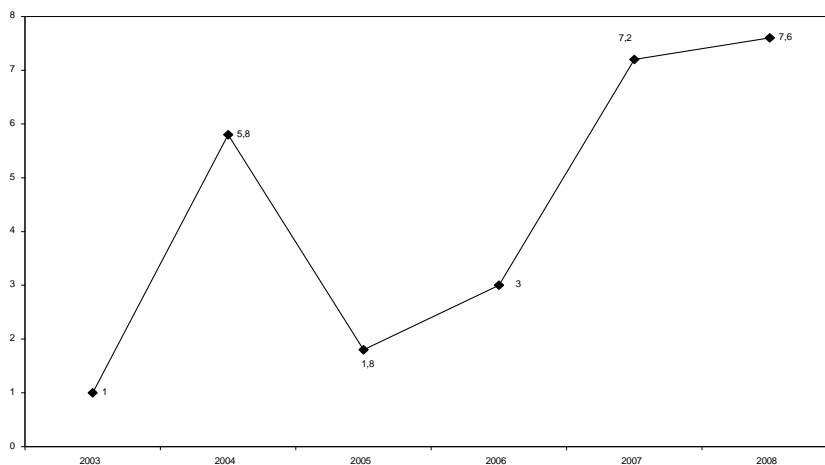

Рис. 3. Динаміка запобігання незаконному відшкодуванню ПДВ

з бюджету, млрд грн

Уповільненню темпів зростання незаконного відшкодування сприяло введення у 2008 р. порядку розшифрування сум податкових зобов'язань та податкового кредиту у звітності платників ПДВ. Автоматизоване зіставлення цих показників за контрагентами, що відбувається на центральному рівні податкової служби, дозволяє контролювати вхідні й вихідні грошові потоки кожного платника. Отже, необхідно зберегти позитивні властивості нового механізму щодо вичерпного обліку і реєстрації операцій у системі ПДВ.

Деякі схеми ухилення від сплати ПДВ або його “мінімізації” не пов'язані з протиправними діями платників, але спричиняють значні бюджетні втрати. Як відомо, при імпорті товарів на митну територію України в день оформлення вантажної митної декларації у суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності виникають зобов'язання щодо сплати податку на додану вартість, але до 2008 р. їх можна було відстрочити на місяць шляхом оформлення податкового векселя.

За даними Державної митної служби України [6], обсяги розрахунків з податку на додану вартість при імпорті товарів із застосуванням вексельної форми були значними (табл. 1):

Таблиця 1

**Застосування форм розрахунків з ПДВ
при митному оформленні імпортних товарів**

Рік	Сплачено ПДВ у грошовій формі, млрд грн	Прийнято векселів, млрд грн	Питома вага векселів, % до загальної суми ПДВ
2004	12,0	6,5	35,0
2005	23,0	7,1	23,6
2006	31,9	10,3	32,4
2007*	33,6	12,1	26,5

* За 10 місяців року.

Протягом тривалого періоду застосування податкових векселів неодноразово змінювалися правила й обмеження цієї форми розрахунків. Так, певний період часу право на видачу векселя надавалося лише суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, які задекларували ПДВ до відшкодування з бюджету. У 2003 р. – I кварталі 2005 р. закони про Державний бюджет дозволяли оформляти векселі лише на товари, що ввозяться для власних виробничих потреб. Передбачені обмеження щодо суми ПДВ, оформлення податкового векселя за підакцизною продукцією, на товари груп 1–24 УКТЗЕД тощо. Часті зміни “правил гри” не вирішували питань, що виникали у зв'язку із застосуванням вексельної форми розрахунків.

Податковий вексель підлягає обов'язковому підтвердженню комерційним банком через аваль, що передбачає відповідальність перед власником векселя за виконання векселедавцем зобов'язань оплатити цей вексель. Але на практиці “подвійна гарантія” щодо погашення векселів іноді оберталася подвійною безвідповідальністю і призводила до суттєвого подовження терміну відстрочки сплати ПДВ за векселем і затягування процедури розрахунків з бюджетом. Так, зі 115 тис. виданих протягом 9 місяців 2007 р. векселів на 10,4 млрд грн було погашено 102 тис. векселів на 9,5 млрд грн [6].

Якщо векселедавець своєчасно не погашав податковий вексель, сума, зазначена в ньому, розглядалася як податкова заборгованість. Процедура її стягнення визначена Законом “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та держав-

ними цільовими фондами” [7] (далі – Законом № 2181). Згідно з цим Законом заходи щодо погашення податкового боргу за рішенням податкової служби можуть здійснюватися не раніше 30-го дня з моменту вручення боржнику другої податкової вимоги, тобто не раніше двох місяців після виникнення податкового боргу за векселем, що суттєво затягувало терміни розрахунків за векселем.

Для банку-аваліста термін сплати за векселем визначити було ще складніше. Оскільки для комерційного банку, який здійснює аваль, непогашена вексельна сума не вважалася узгодженою сумою його податкового боргу, то й процедури погашення боргу, передбачені нормами Закону № 2181, на неї не поширювалися. Примусове стягнення боргу з аваліста за непогашеним податковим векселем було можливе лише згідно з рішенням суду.

Інша проблема пов’язана із застосуванням суб’єктами господарювання схем мінімізації податкових зобов’язань із використанням векселя. Найпростіша з них включає такі етапи:

- штучне формування податкового кредиту з ПДВ (придбання послуг, наприклад маркетингових);
- імпорт товарів, видача векселів і відстрочення зобов’язань з ПДВ;
- включення зобов’язань за векселем у податкову декларацію з ПДВ (погашення зобов’язань за векселем за рахунок штучно сформованого податкового кредиту).

Застосування схем призводило до збільшення обсягу погашених векселів без оплати їх грошима. За 9 місяців 2006 р. грошима сплачено 1,9 млрд грн, або 19 % виданих векселів, за той же період поточного року – 1,4 млрд грн, або 14 % податкових векселів [6].

Вексельні розрахунки призводили не тільки до прямих бюджетних втрат і ухиленнє від сплати ПДВ. Вексельна форма вразлива і з позицій захисту інтересів вітчизняного виробника. Податковий вексель, якщо він видається під час увезення товарів в Україну, надає конкурентні переваги імпортерам. Суб’єкти господарювання, які купують сировину, матеріали, комплектуючі у вітчизняних постачальників на внутрішньому ринку, не мають права на аналогічне відстрочення зобов’язань з ПДВ і перебувають у невигідних умовах порівняно з імпортерами.

Отже, низка проблем, які породжувалися вексельною формою розрахунків, обумовили зупинення її дії у 2008 та 2009 рр. відповідними законами про Державний бюджет, усунувши нормам закону про ПДВ.

Аналіз механізму вексельних розрахунків свідчить про необхідність удосконалення в такому напрямку: вексельна схема розрахунків доцільна і прийнятна для звуженої сфери діяльності, коли підприємство працює на імпортній сировині, виготовлену продукцію постачає на експорт, здійснює залік зустрічних вимог з ПДВ. Масове ж застосування вексельних схем на практиці дозволяє уникнути сплати в бюджет мільярдів гривень, надає конкурентні переваги імпортерам і дискредитує податковий вексель як форму розрахунків узагалі [8, 88–89].

Закон про ПДВ не передбачає знижених ставок. Регульована складова податку передбачає три типи пільг:

- виключення операцій з об’єкта обкладання ПДВ (операції з цінними паперами, коштами, послуги страхування тощо);
- звільнення від ПДВ (продаж книг вітчизняного виробництва, лікарських препаратів, послуги освіти, охорони здоров’я тощо);
- застосування нульової ставки (експорт товарів і деякі інші операції).

У перших двох випадках у продавця не виникає податкове зобов’язання щодо ПДВ під час продажу товарів, робіт, послуг. Але в той же час він втрачає право на податковий кредит. Так званий “вхідний” ПДВ, сплачений у момент придбання матеріальних цінностей і послуг,

необхідних для виробництва (продажу) пільгових товарів, включається у витрати й зменшує підприємницький прибуток. Таким чином, ці пільги мають частковий характер.

Застосування ж нульової ставки повністю звільняє платника від ПДВ: ставка, отже, й сума податкового зобов'язання дорівнюють нулю, але одночасно зберігається право на податковий кредит і відшкодування ПДВ.

Пільги з ПДВ наявні і в європейських країнах, але там вони мають переважно соціальну спрямованість і надаються кінцевим споживачам, що відповідає сутності ПДВ як податку на споживання. Система пільг щодо цього податку в Україні спрямована переважно на виробників.

Оскільки ставка податку в Україні встановлена на рівні базових ставок ПДВ [9, 73] високорозвинутих європейських країн (Італія, Франція, Австрія), дестимулюючий вплив найбільш відчутний. Необхідність зниження ставки ПДВ обумовлена ще й тим, що при великій частці непрямих податків у загальних податкових вилученнях обмежується можливість введення нових і дієздатність існуючих прямих податків.

Структура споживання в різних верствах населення істотно відрізняється, тому принцип справедливого оподаткування може бути відрегульовано через диференційований підхід до встановлення ставок непрямих податків на окремі товари, роботи й послуги. Однак тут теж є певні обмеження, і вони пов'язані не лише зі зростанням витрат на адміністрування ПДВ. Установлення більш високих ставок тільки на товари не першої необхідності й розкоші звужує сферу непрямих оподаткування й скорочує надходження доходів у бюджет. Навпаки, навіть невисокий рівень непрямих оподаткування товарів повсякденного попиту забезпечує державі постійні й значні доходи. Європейські країни мають досвід застосування диференційованих ставок ПДВ, але висновки багатьох фінансових експертів підтверджують доцільність застосування єдиної ставки ПДВ. Саме в цьому напрямку відбувається процес гармонізації податку в ЄС [4, 251].

Висновки. Таким чином, ПДВ, виконуючи суто фіскальні функції, одночасно економічно впливає на важливі макроекономічні показники: виступає як дефлятор, скорочує обсяг споживання, потенційно створює можливість зниження рентабельності майбутніх інвестицій. Одночасно зростання податкових надходжень зменшує бюджетний дефіцит, скорочує потребу в державних позиках, сприяє зниженню рівня відсотка і цим стимулює інвестування.

Отже, слід знайти компроміс щодо фіскальної й регулівної функцій податку на додану вартість. Незважаючи на те, що податок приносить у бюджет чимало коштів, механізм його сплати має багато суперечностей, від яких потерпають і бюджет, і суб'єкти господарської діяльності, і громадяни. Напрями вдосконалення ПДВ полягають у зниженні його ставки, усуненні розбіжностей в українській та європейській системах податкових пільг, реформуванні підходів до адміністрування цього найвагомішого бюджетотвірного податку.

Література

1. Луніна І. О. Ефективність оподаткування споживання в Україні [Текст] / І. О. Луніна, Н. Б. Фролова // *Фінанси України*. – № 1. – 2007. – С. 17–27.
2. Соколовская А. Проблемы реформирования налога на добавленную стоимость в Украине [Текст] / А. Соколовская // *Экономика Украины*. – № 4. – 2004. – С. 24–31.
3. Чередниченко О. М. Ефективність використання ПДВ в Україні [Текст] / О. М. Чередниченко // *Фінанси України*. – № 7. – 2004. – С. 27–35.
4. Налогообложение: теории, проблемы, решения [Текст] / В. П. Вишнеvский, А. С. Веткин, Е. Н. Вишнеvская и др. – Донецк : ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.
5. Практика налогообложения [Текст] // *Бизнес*. – 2009. – № 1–2. – С. 39–41.
6. <http://www.customs.gov.ua> / [Електронний ресурс].

7. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами [Текст] : Закон України : [від 21.12.2000 р. № 2181-III].